

2000'li Yıllar

Türkiye'de
Dış
Politika

Editör: İbrahim KALIN

Seri/Sıra No
2000'li Yıllar / 6

Kitabın Adı
Türkiye'de Dış Politika

Editör
İbrahim KALIN

Yayın Hazırlık
Arter Reklam

ISBN
978-605-5952-27-3

BBaskı Tarihi
Ağustos-2011

Ofset Baskı ve Mücellit
Ömür Matbaacılık
Ömür Matbaacılık A.Ş.

Beysan Sanayi Sitesi Birlik Caddesi No: 20
Haramidere 34524 İstanbul
Tel: 0212 422 76 00 Faks: 0212 422 46 00
www.omur.com.tr

© Copyright
Meydan Yayıncılık-2011

Meydan Yayıncılık ve Reklam Ticaret Ltd. Şti
Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:18,
Seyfi Demirsoy Apt. A-Blok, Daire: 14
Şişli/İstanbul

Tel: 0-212-356 03 23 Fax: 0-212-356 03 24

e-posta: info@meydanyayincilik.com
www.meydanyayincilik.com

İÇİNDEKİLER

Sunuş	
İbrahim Kalın	7
2000’li Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri	
Şaban Kardeş	17
Orta Doğu’nun Merkez Ülkesi Olarak Türkiye	
Hasan Kösebalaban	49
Türkiye – Kafkasya İlişkileri	
Bülent Aras & Pınar Akpınar	71
2000’li Yıllarda Türkiye-Rusya İlişkileri	
Fatih Özbay	89
Türkiye’nin Afrika Açılımı ve Asya ile İlişkileri	
Mehmet Özkan.....	115
İnce Güç ve Kamu Diplomasisi	
İbrahim Kalın	141

TÜRKİYE’NİN AFRIKA AÇILIMI VE ASYA İLE İLİŞKİLER¹

Mehmet ÖZKAN

2002 yılında AK Parti’nin iktidara gelmesi sonrasında Türkiye’nin yıllardır ihmal edilen bölgelere yönelik dış politika açılımı her geçen gün hem derinlik kazanmakta hem de çeşitlenmektedir. Türkiye’nin bu açılımları arasında en dikkat çekici ve araştırmacılar için de bir nevi “yeni” olanı, Afrika ve Asya ile geliştirilen ilişkilerdir. Bu ilişkileri genel Türk dış politikasının seyri içine oturtmak hem ilişkilerin genel gidişatını hem de muhtemel yönelimlerini daha iyi anlamak açısından önem arz etmektedir.

Bu makalenin amacı, 2002 sonrasında Türkiye’nin Afrika ve Asya açılımlarını bir çerçeveye oturtmak ve genel bir bakış açısı geliştirmektir. Öncelikle bu ilişkileri geliştirmeye sevk eden ekonomik, siyasi ve fikri temeller ele alınacak, ardından sırasıyla Afrika ve Asya ile ilişkilerin siyasi ve ekonomik seyri, problemleri alanlar dâhil olmak üzere, detaylı bir şekilde incelenecektir.

Açılımların Fikri, Ekonomik ve Siyasi Temelleri

Türkiye’nin Afrika ve Asya açılımlarını Türk dış politikasının genel eğiliminden ayırmak mümkün olmamakla beraber, bu açılımların ekonomik, siyasi ve fikri alt yapılarını temel olarak üç noktada değerlendirmek mümkündür. Bu zihinsel altyapı analizinin doğru bir şekilde anlaşılması Türkiye’nin önceden dış politikada ihmal edilen dünyanın farklı bölgelerine neden şimdi açılmaya başladığı sorusuna da bir cevap teşkil edecektir.

Özellikle AK Parti iktidarı sonrasında Türk dış politikasındaki en temel fikri değişim, tüm dünyaya bakışta yeni bir coğrafi tahayyülün gözle

1 Bu makalenin yazım sürecinde özellikle teknik destek ve katkılarından dolayı Havva Özkan ve Carolina Zuniga Gomez’e minnettarım.

görünür bir şekilde öne çıkmasıdır. Türkiye artık dünyayı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi okumamakta ve yeni dengeleri dengelendirerek uluslararası ilişkilerde yeni bir çerçeveyi esas almaktadır. Bu fikri değişim ve dönüşüm, Türkiye'nin kendi iç siyasi dinamikleri kadar, dış siyasi şartların da bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sebebi ne olursa olsun bugün Türkiye bölgesine ve dünyaya yeni ve farklı bir bakış açısıyla bakmaktadır ve bunun doğal bir sonucu olarak Afrika ve Asya'ya yönelik yaklaşımında köklü değişimler olmuştur. Yeni bakış açısına göre Afrika ve Asya Türkiye'ye uzak ve sorunlu bölgeler değil, siyasi ve ekonomik alanlarda ilişki kurulması, geliştirilmesi ve gerektiğinde ortak hareket edilmesi gereken muhtemel ortaklar olarak değerlendirilmektedir.

Açılımların ekonomik altyapısını teşkil eden temel dönüşüm, Türkiye'nin kendisini değişen küresel ekonomi içinde yeniden konumlandırma çabasıdır. Her ne kadar Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki ağırlığını artırmasının kökleri 1980 sonrasında özellikle Turgut Özal'ın çabalarıyla başlamış olsa da (Ataman 2008; Laçiner 2009), bunun belirli bir sistematik ve düzen içine oturtulması 2002 sonrasında AK Parti döneminde olmuştur. Özal dünyayı bir tehlikeler diyarı olmaktan ziyade bir fırsatlar alanı olarak görmüş ve özellikle yeni küresel ekonomik fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır. Ekonomik alana yoğunlaşan dünyayı yeniden tanımlama çabası, AK Parti döneminde kendisini daha da belli eden 'ulusal rol' tanımlamaları ve dış politika oryantasyonuna öncülük etmiş ve altyapısını hazırlamıştır. (Aras ve Görener 2010, 79-81) Fakat Özal ile AK Parti dönemlerinin kısa bir mukayesesi bile iki dönem arasındaki temel farkları açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özal'ın yaklaşımı hem yapısalcı hem de fırsatçı bir karakter sergilemiş ve ekonomiyi en temel öğe olarak almıştır. Bu dönemde Türkiye faydacı bir yaklaşımı temel prensip edinmiştir. Fakat AK Parti döneminde Türkiye özellikle tarihsel ve kültürel öğelerden yola çıkarak yeni bir bölgesel ve küresel bakış açısı geliştirmeye çalışmaktadır. Ankara'nın dünyanın farklı bölgelerine yönelik pro-aktif ve dinamik açılımı Batıyla olan ilişkilerine sıradan bir eklenti olmaktan ziyade kendi başına anlamı, sistematikliği ve önemi olan açılımlardır. (Davutoğlu 2008) Bu çerçevede Türkiye'nin dış politikada kendisini

“köprü” metaforundan ziyade “merkez ülke” metaforuyla ifade etmesi hem anlamlı hem de bu yeni vizyonun bir göstergesidir. (Davutoğlu 2004) Türkiye bu açıdan bakınca hem kurumsallaşmış bir işbirliği ile Asya ve Afrika gibi diğer bölgelere açılmakta hem de dış politikada daha aktif bir rol oynamak istemektedir. (Altunışık 2009) Dolayısıyla AK Parti döneminin dış politikası Özal dönemine göre hem tarz hem de söylem açısından daha kapsamlı ve derinliktir, ve muhtemelen uzun dönemli sonuçları olacaktır.

Türkiye'nin Afrika ve Asya açılımlarının siyasi temeli, yukarıda bahsedilen iki yaklaşımla paralel olarak Ankara'nın tüm bölgelerde, uluslararası örgütlerde ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin etkinliğini artırmak ve bölgesel ve küresel barışa katkıda bulunmaktır. Türkiye bugün kriz merkezli değil, belirli bir vizyonu ve bakış açısı olan bir dış politika izlemektedir. (Davutoğlu 2009) Türkiye'nin bu siyasi vizyonunda Asya ve Afrika ile ilişkileri Batı ile olan ilişkilerine alternatif olmadığı gibi, belirli bir zıtlık da taşımamaktadır. Uluslararası sistemin artık iki kutuplu olmadığı bir dünyada Türkiye tüm uluslararası ve bölgesel örgütlerde etkin bir varlık göstermek istemekte ve dış politikasının yönelimini bu çerçevede belirlemektedir. (Davutoğlu 2009) Türkiye'nin Afrika Birliği'nde gözlemci olması, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'yle (ASEAN) kurduğu diyalog ortaklığı, G-20'deki aktifliği ve 2008-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak görev yapmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Afrika ve Asya açılımları, bu çabaların bir parçasıdır.

Türkiye'nin Afrika Açılımı²

Yakın döneme kadar ne Türkiye'nin Afrika'ya derin bir ilgi göstereceği düşünülebilir ne de bir Türk dışişleri bakanının Afrika'nın yeni dış politika bağlamında önemli olduğuna dair bir vurgu yapması beklenirdi. (Babacan 2008) Fakat bu durum 2002 sonrası Türk dış politikasında ciddi bir şekilde değişiklik göstermiştir. Türkiye'nin Afrika kıtasıyla olan ilişkileri uzun bir tarihe sahip iken, bugün özellikle ekonomi

2 Bu bölümün çerçevesinin çizilmesinde yazarın daha önce kaleme aldığı şu makalelerden yararlanılmıştır, Özkan 2008, 2010, 2010/11; Özkan ve Akgün 2010.

alanında kısa sürede önemli mesafeler alınmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika'ya ilgisi 1998 yılında başlamış olmakla beraber bu eğilim özellikle 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin çabaları sonucunda daha ileri gitmiş ve ilişkilerde devrim niteliğinde dönüşümler gerçekleşmiştir. On yıl önce Türkiye'de açlık görüntüleri, yoksulluk ve çatışmalarla birlikte anılan Afrikabugün ekonomik ve siyasi alanda ortak işbirliği geliştirilebilecek bir kıta olarak görülmektedir. Bu bölümde ilk olarak, günümüz Türkiye-Afrika ilişkilerini daha iyi anlamak için ilişkilerin tarihsel boyutu kısaca özetlenecek ve ardından 2002 sonrasında bu kıta ile geliştirilen ekonomik ve siyasi ilişkilerin dökümü yapılacaktır.

Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihi ve Sosyal Temelleri

Afrika kıtasına coğrafi açıdan bakmak Türkiye'nin tarihsel ilişkilerinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Afrika hakkında Türkiye'deki coğrafi algı genel olarak Kuzey Afrika ve Sahara-Altı Afrika'sı olarak ikiye ayrılmıştır. Her iki kavram da Osmanlı mirası başta olmak üzere tarihsel gelişmeler tarafından şekillendirilmiştir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin Afrika'ya dış politika bağlamındaki bakış şekline de temel teşkil etmiştir. Osmanlılar Kuzey Afrika ile oldukça güçlü ilişkiler kurmuştur. Bugün Afrika'da bulunan birçok devlet 15 ve 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Bu yüzden Kuzey Afrika, Türk toplumunun coğrafya tasavvuru açısından uzak bir bölge değildir. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, Kuzey Afrika ülkelerinde Osmanlı geçmişi dolayısıyla oluşan tarihsel yakınlık ve o ülkelerin Müslüman nüfusa sahip olmasıdır. Bu durum Kuzey Afrika'yı Türkiye'nin yakın çevresi olarak görmesine yol açmıştır. Bu açıdan Kuzey Afrika ile geliştirilen siyasi ve ekonomik ilişkiler hiçbir zaman sorgulanmamış ve bölge, Türk dış politikasının çeşitlendirilmesinin önemli bir parçası olarak görülmüştür. Ayrıca Kuzey Afrika geniş Orta Doğu bölgesinin bir parçası olarak değerlendirildiği için Türk toplumu orayı hep kendisine yakın hissetmiştir. (Dursun 1995)

Sahara-Altı Afrika'sı ise bir coğrafi alan olarak uzak görülmüş ve genellikle fakirlik, açlık, salgın hastalıklar ve iç savaşlarla beraber anılmıştır. . Bu yaklaşım genel olarak Sahara-Altı Afrika'sının Türk

toplumundaki tanımlanışının temel ögesidir. Türkiye'nin, Osmanlı geçmişi dolayısıyla Afrika ile nispeten önemli ilişkileri olmasına rağmen, bu tarihi geçmiş akademik ve siyasi anlamda hiç kimsenin ilgisini çekmemiştir. 1999 yılından itibaren özellikle de Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıldönümü kutlamalarıyla birlikte araştırmacılar Osmanlı tarihinde ihmal edilen bölgelere ve özellikle de Afrika ile ilişkilere ilgi göstermeye başlamışlardır. (Uçar 2000) Ancak, Sahara-Altı Afrika'sı ile ilgili olumsuz imajın hem AK Parti hükümetinin hem de sivil toplum kuruluşlarının son dönemdeki çalışmaları sayesinde değiştiğini söylemek mümkündür.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkileri üç bölümde incelenebilir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinden 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan ilişkileri birinci; 1923-1998 yılları arasındaki ilişkileri ikinci ve 1998 sonrasındaki gelişmeleri de üçüncü dönem olarak ele almak mümkündür. Genel olarak bakıldığında Osmanlı döneminde Afrika ile kayda değer ilişkiler olmasına rağmen (Kavas 2005, 2006) Cumhuriyet döneminde ilişkiler en alt seviyeye inmiştir. Yeni dönemdeki ilişkiler ancak 1998 yılında Afrika Açılım Planı'nın kabul edilmesinin ardından başlayan çalışmalar ve 2005 yılı sonrasında yakalanan ivme ile hızlanmıştır. (Özkan 2008)

Birinci dönem olarak adlandırılan zaman diliminde Osmanlılar Kuzey Afrika ile yakın ilişki içinde olmuşlardır. Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve diğer bazı ülkeler tümünden ya da kısmen Osmanlı devletinin parçası olmuş ve Osmanlılar tarafından idare edilmişlerdir. Ayrıca Osmanlılar Kuzey Afrika'daki İspanyol müdahalelerine karşı önemli rol oynamışlar ve askeri yardım göndermişlerdir. Sahara-Altı Afrikası'nda da Eritre, Sudan, Etiyopya, Somali, Cibuti ve hatta Nijer ve Çad tüm olarak ya da kısmen Osmanlı egemenliği altında yaşamışlardır. Osmanlılar Portekiz sömürgeciliğinin Batı Afrika'ya yayılmasını önlemek için aktif bir şekilde çalışmışlardır. Sahara-Altı Afrikası'nın kuzey bölgesinde Osmanlılar 16. yüzyılda güç dengesi sisteminin parçası olarak önemli rol oynamış ve bugünkü Nijerya'nın kuzeyi, Nijer ve Çad üzerinde kurulan Kanem Burnu İmparatorluğu ile yakın dostluk ve işbirliği geliştirmiştir. 1575 yılında Sultan III. Murat döneminde Kanem Burnu ile bir savunma paktı imzalayan Osmanlı Devleti, Kanem Burnu'na

askeri teçhizat ve eğitimciler göndermiştir. (Hazar 2000, 109-110) Ayrıca 1894 yılında Lagos'ta ilk caminin açılmasından sonra Osmanlı Devleti bölgeye özel bir elçi göndererek Kuzey Nijerya Müslüman Topluluğu lideri Muhammed Şitta'yı o dönemde en yüksek rütbe olan "Bey" rütbesi ve Osmanlı nişanıyla taltif etmiştir. Şitta Bey ailesi üyeleri halen Nijerya'nın sosyal ve siyasi hayatında önemli roller üstelenmekte ve etkinliklerini korumaktadır. (Hazar 2000, 110)

Sahara-Altı Afrika'sının güneyinde ise Osmanlılar 1861 yılından beri diplomatik ilişkilere sahip olmuşlardır. Bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Cape Town şehrine ilk onursal konsolos olarak PE de Roubaix'in 18 Şubat 1861 yılında atanmasından sonra daimi konsolos atanmasına devam edilmiştir. 21 Nisan 1914 yılında ilk Türk diplomat olarak Mehmet Remzi Bey bölgeye atanmış ve 14 Şubat 1916 yılında burada hayata veda etmiştir. Mehmet Remzi Bey'in mezarı halen Güney Afrika'nın Johannesburg şehrindeki Braamfontein mezarlığında bulunmaktadır. (Wheeler 2005, Şahin 2006, Orakçı 2008)

Osmanlıların Afrika ile ilişkilerinde dini boyut da yer yer öne çıkmıştır. Örneğin Cape Town'daki Müslümanlar 1863 yılında dönemin onursal konsolosu PE de Roubaix üzerinden Osmanlı devletinden imam talep etmişlerdir. Bölge İngiliz kontrolünde olduğu için Müslümanların talebi İngiltere Kraliçesi üzerinden Osmanlı Devletine iletilmiştir. Dönemin Osmanlı Sultanı bölgeye bir imam gönderilmesi emrini vermiş ve Ebu Bekir Efendi, Cape Town'a gönderilmiştir. Ebu Bekir Efendi'nin bölgeye gelmesiyle beraber Osmanlı Devleti ve bölge Müslümanları arasında güçlü bağlar kurulmuştur. Bunun en iyi örneği Güney Afrika Müslümanları'nın Hicaz demiryolu kampanyasına yaptıkları katkıdır. 1900-1907 arasında takriben 366.551 pound toplayan Müslümanlar bu parayı İstanbul'a göndermişler (Koloğlu 1995, 220-222), bunun karşılığında ise Osmanlı Devleti katkıda bulunanlara iki yüzden fazla altın, gümüş ve bakır madalya dağıtmıştır. Geçmişte Efendi ailesinden bazı fertler siyasi hayata girmiş ve Güney Afrika'da aktif rol oynamışlardır. Güney Afrika'da Efendi soyadı halen yaygın olarak kullanılmakta olup aile fertlerinden bazıları Türkiye'ye dönmüş, bazıları ise Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya göç etmişlerdir. (Argun 2005)

İkinci dönem olarak adlandırdığımız ve 1923-1998 arası dönemde Türkiye-Afrika ilişkileri en alt düzeye inmiştir. Bunun temel sebepleri, her iki taraftaki sömürgecilığe karşı mücadele gibi iç sorunlar ve sonrasında yaşanan ulus devlet inşa sürecidir. . Fakat her şeye rağmen Soğuk Savaş yıllarında Türkiye Afrika'ya yavaş yavaş ilgi göstermeye başlamış olmasına rağmen bu, daha ziyade Kuzey Afrika ile sınırlı kalmıştır. Bölgeye Soğuk Savaş mantığıyla yaklaşan Türkiye, yer yer tarihi ve sosyal gerçeklere karşı bir politika da izlemiştir. Örneğin 1956 yılında Cezayir'in bağımsızlığı konusunda BM Genel Kurulunda yapılan oylamada Türkiye'nin hayır oyu vermesi bir tarihi 'hata' olarak anılmaktadır. (Altunışık 2009, 174) Türkiye'nin Kuzey Afrika ile olan ilişkileri sınırlı da olsa 1970'lerdeki çok boyutlu dış politika çabaları çerçevesinde ekonomik ve siyasi anlamda gelişmeler göstermiştir; fakat Sahara-Altı Afrika'sına dönemin Türk dış politikasında özel bir önem atfedilmemiştir. Her şeye rağmen Türkiye'nin Namibya ve Zimbabwe'nin bağımsızlığında sınırlı da olsa rolü olduğu söylenebilir. Aynı şekilde 1957 yılında bağımsızlığını kazandığında Türkiye Gana'yı tanımış ve bu ülkede elçilik açmıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda sömürgecilik sonrası bağımsızlığını kazanan tüm yeni Afrika devletlerini tanıyan Türkiye bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuştur. (Hazar 2000, 110) Bu çerçevede Türkiye'nin Afrika'daki ilk resmi diplomatik şefliği Lagos'ta 1956 yılında açılan konsolosluktur. (Karaca 2000, 116) Genel olarak Türkiye'nin 1960 ve 1970'lerde siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler kurmak için az da olsa çaba gösterdiğini belirtmekle beraber, bu çabaların uzun soluklu proje ve planlara dayanmadığını ve Türkiye'nin Afrika'ya açılım yapma konusunda kapsamlı bir plan yapmadığını vurgulamak gerekir.

Türkiye-Afrika ilişkilerinde üçüncü dönem olarak adlandırdığımız ve halen devam etmekte olan süreç ilk olarak 1998 yılında Afrika Açılım Planı'nın kabul edilmesiyle başlamıştır.³ Fakat hem koalisyon hükümetleri hem de 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz bu planın uygulanmasını 2002 yılı sonrasında AK Parti iktidarlarına kadar geciktirmiştir.

3 Bu Plan'a maalesef Dışişleri Bakanlığı sitesinden ulaşmak mümkün değildir. Bu Planın geniş bir özeti için bkz., Hazar 2000, 111-113.

Günümüzde Türkiye-Afrika İlişkilerinin Anatomisi

Afrika Açılım Planı AK Parti tarafından 2002'den beri ciddiyetle ele alınmış ve özellikle Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) ve İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi birçok sivil toplum örgütünün de desteğiyle uygulanmaya konmuştur. 2005 yılı Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmiş ve buna yönelik diplomatik, siyasi ve ekonomik hazırlıklar yapılmıştır. Bu çerçevede önemli bir dönüm noktası olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005 yılı Mart ayında Etiyopya ve Güney Afrika'ya yaptığı ziyaretler bir Türk başbakanının Cumhuriyet döneminden bu yana Ekvator çizgisinin altındaki bir devlete yaptığı ilk ziyaret olarak tarihe geçmiştir. Bu ziyaret birçok gazeteci, emekli diplomat ve bazı basın-yayın organları tarafından eleştirilmiş ve Türkiye'nin sınırlı olan enerjisinin boşa harcanması olarak görülmüştür. (Aydıntaşbaş 2005; Sanberk 2007) Fakat her şeye rağmen özellikle sivil toplum örgütlerinin çalışmaları ve AK Parti hükümetinin yaptığı girişimlerin ekonomik ve siyasi fayda olarak geri dönmesi sayesinde Sahara-Altı Afrika'sı eski imajının Türkiye'de yıkılmaya başladığını söylemek mümkündür.

Türkiye ilk defa Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün himayesinde 18-21 Ağustos 2008 tarihleri arasında Türkiye-Afrika Zirvesi yapmış ve bu zirveye 50 Afrika ülkesinden üst düzey temsilciler katılmıştır. Sadece Lesotho, Mozambik ve Swaziland bu toplantıya temsilci göndermemiştir. Batı Sahara sorunundan dolayı Afrika Birliği (AfB) üyesi olmayan Fas da toplantıya iştirak etmiştir. Bu toplantı sayesinde Türk liderler birçok üst düzey görüşmeler gerçekleştirmiş ve Türkiye'nin BM geçici üyeliği için destek istemiştir. Ticari olarak bu zirve sonrasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Afrika Ticaret, Endüstri, Tarım ve Profesyonel Odalar Birliği ortak bir karar alarak Türkiye-Afrika Odasını kurmuş ve gelişen ticari ilişkilerin kurumsal temelini atmışlardır. Bir sonraki zirvenin 2013 yılında bir Afrika ülkesinde yapılması kararlaştırılmıştır. (Özkan 2010a)

Türkiye 2008 yılından itibaren Afrika'daki diplomatik varlığını artırmaya yönelik bir çaba içine girmiş ve 15 yeni elçilik açma kararı

almıştır. Türkiye şu anda Afrika genelinde 23 fahri konsolosluga ve 8 tanesi 2009 yılında açılmış olmak üzere 20 büyükelçiliğe sahiptir. En az 8 tane daha elçiliğin açılması için süreç işlemektedir. Bunlardan bir kısmına büyükelçi atanmış olup bina ve diğer lojistik çalışmalar devam ederken; bir kısmı için resmi prosedür tamamlanmak üzeredir.

2005 yılında Türkiye, Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü elde etmiş ve Başbakan Erdoğan 2007 Afrika Birliği Zirvesine onur konuğu olarak davet edilmiştir. 2008 yılında Afrika Birliği tarafından stratejik ortak ilan eden Türkiye, Mayıs 2008 yılında Afrika Kalkınma Bankasına üye olmuştur. (Özkan 2008) Türkiye'nin Afrika ile kurumsal ilişkilerinin gelişmesinin yanında ekonomik ilişkileri de büyük gelişme göstermiştir.

Resmi ilişkilerin gelişmesi yanında Diyanet İşleri ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) başkanlıkları gibi devlet kuruluşlarının faaliyetleri, ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın davetlisi olarak 22 Afrika ülkesinden gelen Afrikalı Müslüman dini liderler 1-3 Kasım 2006 tarihleri arasında İstanbul'da buluşmuştur. Toplantı, Burkina Faso, Çad, Kamerun, Madagaskar, Ruanda, Güney Afrika, Mali, Kenya, Kongo ve daha birçok ülkeden gelen temsilcilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Üç gün süren toplantılar boyunca "Küreselleşme Sürecinde Dinî Kimlik", "Afrika İslâm Ülkeleri Arasında İşbirliği", "Dinî Eğitim ve Öğretim Alanında Fırsatlar" ve "Kültürel Mirasın Korunmasındaki Temel Yaklaşım ve Tutumlar" gibi değişik konu başlıkları ele alınmıştır. Fakat toplantıyı asıl değerli kılan tartışılan konulardan ziyade, Türkiye ve Afrika arasındaki dini tecrübe ve bilgi paylaşımı konusunda ilk defa ortak bir platformun oluşturulmasıdır. Toplantıda, Afrika'dan gelen katılımcıların çoğu imam yetiştirilmesini ve Türk tarzı camilerin Afrika'da inşa edilmesini açıkça talep etmişlerdir. Bu tür toplantıların sürekliliğinin önemi toplantıda vurgulanmış olmasına rağmen 2006 yılından beri ikinci bir toplantının yapılmaması, Türkiye'nin Afrika'da kullanabileceği bir yumuşak güç fırsatını yeteri kadar kullanamadığını göstermektedir.

Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde öncelikli olarak ekonomik kalkınmaya önem vermiştir. Özellikle TİKA, Etiyopya, Sudan ve Senegal'de bulunan üç ofisi aracılığıyla bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. TİKA

ayrıca bu ofisler aracılığıyla Afrika'da 37 ülkede faaliyet göstermekte ve özellikle de ekonomik kalkınma projelerini desteklemektedir. Örneğin 2008 yılında TİKA Afrika'da tarımsal gelişmeye yardımcı olmak amacıyla Afrika Tarımsal Kalkınma Programı'nın başlatmış olup bu çerçevede Burkina Faso, Cibuti, Etiyopya, Gine, Gine Bissau, Mali, Senegal, Komor, Madagaskar, Tanzania, Kenya, Ruanda ve Uganda'nın da dâhil olduğu 13 ülkede projeler yürütmektedir. (Özkan 2008) Türkiye ayrıca gerek Kızılay gerekse uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Afrika'nın kalkınmasına doğrudan ekonomik destek vermektedir.

Türkiye'nin Afrika'da varlık göstermesi ve ilişkilerin gelişmesinde sivil toplumun son derece önemli bir rol oynadığına yukarıda değinilmişti. Afrika'da birçok Türk sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında en aktif STK'lar olarak TUSKON ve İHH'dan kısaca bahsetmek gerekir. TUSKON özellikle İstanbul'da düzenlediği Dünya Ticaret Köprüleri toplantıları sayesinde hem Afrika'daki işadamlarının Türkiye'ye gelmesine öncülük etmekte hem de Türk işadamlarının Afrika'ya açılmalarını teşvik etmektedir. Bu tür toplantılar 2006 yılından beri aralıksız olarak yapılmakta olup her yıl daha fazla katılım sağlanmaktadır. TUSKON ayrıca Afrika'ya çeşitli heyetler göndererek yatırım imkânlarını yerinde incelemektedir. (Özkan ve Akgün 2010, 539-540)

Türkiye'nin önde gelen insani yardım kuruluşlarından İHH, Afrika'da bulunan 43 ülkede yaptığı kalkınmaya yönelik çalışmaların yanında özellikle Sudan'da kurduğu hastaneler üzerinden yürüttüğü Katarakt Projesi çerçevesinde binlerce insanın görmesini sağlamaktadır. İHH ayrıca, kuyu açma ve teknik ve mesleki eğitime destek amaçlı projeler yanında birçok Afrika ülkesinde okul ve hastane kurma dâhil birçok projeye doğrudan katkıda bulunmaktadır. (Özkan ve Akgün 2010, 540-542)

AK Parti dönemindeki Afrika'ya açılım politikasını önceki dönemlerden farklı kılan en temel fark, AK Parti'nin iki Afrika imajını yıkarak hem Kuzey Afrika'ya hem de Sahara-Altı Afrika'sına aynı ölçüde değer vermesi ve bu çerçevede bütüncül bir Afrika tahayyülünü Türk dış politikasında oturtmaya çalışmasıdır. Bu açıdan bakılınca

bugün artık Türkiye’de yapılan Afrika tartışmalarında eski Sahara-Altı Afrika’sının negatif imajının yerini siyasi ve ekonomik işbirliği yapılabilecek potansiyel ülkeler topluluğuna bıraktığı görülür.. AK Parti dönemindeki Afrika politikasını farklı kılan bir diğer unsur ise ilk defa Türk dış politikasında devlet ve sivil toplum örgütlerinin yan yana ve birlikte çalışmaya başlamasıdır. (Özkan ve Akgün 2010) Özellikle işadamları örgütlenmeleri ve yardım kuruluşları bu konuda ön saflarda yer almaktadır. Yeni ortaya çıkan Afrika Enstitüleri de buna yönelik olarak bilgi ve belge desteği vermeye çalışmaktadır.

Türkiye’nin Asya Açılımı

Türkiye’den Asya ülkelerine daha önce de üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, 2000’li yıllarda Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanlar düzeyinde ziyaretlerde gözle görülür bir artış söz konusudur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2007 yılında Pakistan, 2008 yılında Japonya, 2009 yılında Çin, 2010 yılında Güney Kore, Hindistan ve Bangladeş ve 2011’de Endonezya ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde Başbakan Erdoğan 2003 yılında Pakistan, 2004 yılında Japonya ve Güney Kore, 2005 yılında Afganistan, Endonezya, Malezya, Maldivler, Tayland, Sri Lanka, Pakistan ve Moğolistan, 2006 yılında Endonezya, 2008 yılında Hindistan, 2009 yılında Pakistan, 2010’da Bangladeş, Pakistan ve Güney Kore ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Türkiye’nin Devlet Başkanlığı ve Başbakanlık düzeyinde Doğu ve Güney Asya’ya yılda en az bir ya da iki ziyaret gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu da Ankara’nın geçmişten farklı olarak Asya kıtasına daha sistematik bir ilgi duyduğunu göstermektedir. Bu bölümde bu sistematığın genel çerçevesi izah edilecektir.

Ekonomik, Siyasi ve Kurumsal İlişkilerin Doğası

Türkiye’nin Asya açılımı temel olarak giriş bölümünde belirtilen felsefeye uygun bir şekilde ilerleme kaydetmekte ve yeni bir şekil almaktadır. Bölgede bulunan kurumsal ilişkileri geliştirmeye özel bir önem verilmekle beraber Türkiye’nin Asya’daki devletlere yönelik politikasını üç temel kategoride incelemek mümkündür. Türkiye ile ilişkileri sorunlu olmayan fakat genel anlamda ortak bir vizyondan

yoksun olan Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler ile olan ilişkileri belirli "bir sistematige oturtmaya yönelik" siyasi ve ekonomik politikalar takip edilmeye çalışılmıştır. Geçmişte Türkiye ile çeşitli vesilelerle sorunlu sayılabilecek ilişkileri olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerle ilişkileri "sorunludan sorunsuza" çevirmeye yönelik politikalar öne çıkarken; Türkiye'nin geçmişten beri iyi ilişkiler içinde olduğu Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerle ilişkileri "sorunsuzluktan derin işbirliğine" tahvil etmeye yönelik siyasi ve ekonomik politikalar öne çıkmıştır.

2002 sonrasında genel olarak Türki Cumhuriyetlerle ticari ve siyasi ilişkileri derinleştirmek yanında ilişkilere sistematik bir çerçeve kazandırmaya yönelik bir dış politika takip edilmektedir. Ankara için Orta Asya, Türk dış politikasına sadece yeni bir boyut kazandıran, yeni bir alan açan, Türkiye'nin stratejik önemini artıran ve enerji çıkarlarını sağlama konusunda fırsatlar sunan bir bölge değildir. Aynı zamanda Türkiye'nin Rusya, İran ve Çin gibi diğer ülkelerle olan ilişkilerine katkı yapan bir role sahiptir. 2002'den beri Türki Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi, devlet oluşum ve yapılanmalarına katkı sağlayan reformların desteklenmesi bölgeye yönelik ana dış politika hedeflerinden birisi olmuştur. Türkiye bu ülkelere 1990'lardaki gibi ağabey rolünde değil, eşitlik ve karşılıklı çıkarların maksimize edilmesi temelinde yaklaşmaktadır. Ayrıca, AK Parti döneminde Türkiye, 'Türk Dünyası Birlikteliği' retoriğinin kullanılması yanlış anlamalara sebep olduğu için kültürel birlikteliğe öncelik vermiştir. Bu açıdan Türk liderler bölge ülkelerine yaptıkları ziyaretlerde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki dil, tarih, kültür ve din birlikteliğine özellikle vurgu yapmaktadırlar. Bu çerçevede Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSÖY), Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı gibi mekanizmalarla çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi yönünde çabalar harcanmaktadır. Gerek TİKA'nın artarak devam eden projeleri gerekse toplumsal bağların artması ilişkilerin kurumsallaşmasına katkı yapacaktır.

1992 yılından beri belirli aralıklarla gerçekleştirilen ve 2009 yılında 9.su Nahçıvan'da yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi sonucunda ilişkileri derinleştirme ve sistematik bir çerçeveye oturtmaya yönelik

çeşitli kararlar alınmıştır. Buna göre Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi oluşturulacaktır. Ayrıca Nahçıvan Anlaşması uyarınca, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Konseyi, Türk Dili Konuşan Ülkeler Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Heyeti ve merkezi İstanbul'da olacak sekreteryadan oluşan düzenli bir danışma mekanizması kurulacaktır. Düzensiz aralıklarla yapılan zirve toplantılarının ise bundan sonra iki yılda bir düzenlenmesine karar verilmiş olup bir sonraki zirve 2011 yılındaki Kazakistan'da düzenlenecektir.

Hindistan ve Çin'in dünya siyasetinde artan etkinliği ve özellikle de ekonomik kalkınmadaki hızı birçok ülke gibi Türkiye'nin de ilgisini çekmiş ve ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Bu açıdan bakılınca Türkiye'nin Çin ve Hindistan'la yakınlaşmak istemesinin iki temel sebebi vardır: Uluslararası düzeyde çeşitli alanlarda yükselen güçlerle ortak hareket etmek siyasi sebebi teşkil ederken, Türkiye'nin son yıllarda ilişkileri geliştirmek için bazen aceleci bazen de aşırı istekli görünen bir yöntemle Pekin ve Yeni Delhi'ye ilgi göstermesinin asıl gerekçesi ekonomik çıkarlardır. Hindistan yaklaşık 1 milyar 100 milyonluk nüfusuyla dünyanın 12. büyük ekonomisi olup özellikle bilgi teknolojileri sektöründe önemli bir yere sahiptir. Türk şirketlerinin inşaat, iletişim ve enerji sektörlerinde Hindistan'da yatırımlar yapması ve Hindistan'ın uluslararası sistemde ekonomik olarak yükselmesi ve kalkınmasından Türk şirketlerinin de pay alması, Türk dış politikası açısından önemli bir önceliklidir. Aynı durum Çin'e yönelik dış politikanın temelleri için de geçerlidir.

Geçmişte Türkiye, hem Hindistan ile hem de Çin ile açıkça konuşulmayan fakat herkesin bildiği soğuk ve "sorunlu" sayılabilecek bir ilişkiye sahip olmuştur. Bunda Soğuk Savaş döneminden gelen ve farklı kutuplarda yer almanın bıraktığı miras kadar; Türkiye'nin Pakistan'la olan özel ilişkileri Hindistan için, Uygurların bağımsızlık çabalarına vereceği muhtemel bir destek de Çin için endişe kaynağı olmuştur. Türkiye, Asya açılımı çerçevesinde Hindistan ile ilişkilerini Pakistan'la ilişkilerden ayrı olarak ele almış ve başka devletlerle ilişkilerden etkilenmemesine çalışmıştır. Aynı şekilde Uygur meselesi Türkiye'nin Çin'e bakışında önemli olsa da artık temel bir veri teşkil etmemektedir.

Hindistan ile ilişkilerde yeni bir sayfa açmak için Kasım 2008’de Başbakan Erdoğan, Şubat 2010’da ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül kalabalık bir heyetle Hindistan’ı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlere Hindistan tarafından hala bir yanıt verilmemişse de Hindistan’ın Türkiye’ye yönelik bakışını ciddi şekilde değiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu ziyaretler Hindistan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin artırılmasında ve ikili ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. (Özkan 2010b) Son dönemde Hindistan ile yaşanan en ciddi sorun, Türkiye’nin öncülüğünde düzenlenen Türkiye-Afganistan-Pakistan üçlü toplantılarına Hindistan’ın davet edilmemesi ve Hindistan’ın buna tepki göstermesidir. Hindistan’ın daha sonraki toplantılara katılması ve üçlü toplantıların bir uluslararası forum haline gelmesi, bu küçük pürüzün aşılmasını sağlamıştır. Hindistan, Türkiye açısından Çin’den sonra Asya’da ikinci büyük pazar olma potansiyeline sahiptir. Türkiye’nin mevcut kapasitesi Hindistan pazarından pay sahibi olmaya uygundur. Öte yandan Türkiye ve Hindistan, ikili ticaret ve siyasi ilişkilerini geliştirmekle bölgesel stratejik işbirliği yapabilmelerinin imkânlarını da yaratmaktadır. Bölgesel işbirliği kapsamında, Türkiye ve Hindistan Orta Asya’da ticaret, enerji ve güvenlik alanında işbirliği yapabilirler. (Özkan 2010c)

Türkiye’nin Asya açılımı çerçevesinde Çin ile de yeni bir sayfanın açıldığını söylemek mümkündür. (Çolakoğlu 2010) Cumhurbaşkanı Gül, 14 yıl aradan sonra Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk defa 24-29 Haziran 2009 tarihlerinde kalabalık bir heyetle Çin’e resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin en önemli noktalarından biri, ilk defa bir Türkiye Cumhurbaşkanı’nın Sincan-Uygur Özerk Bölgesini ziyaret etmesi olmuştur. Ayrıca, Türkiye ile Çin arasında Gül ve Hu’nun huzurunda 3 milyar dolar değerinde yedi ikili anlaşma imzalanmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül’ün ziyareti ekonomik olarak verimli olmuş, iki ülke arasındaki ticaret hacmi son dönemde ciddi bir artış göstermiş ve Çin, Türkiye’nin Uzak Doğu’daki en büyük ticaret ortağı olmuştur. Cumhurbaşkanı Gül’ün ziyaretinin hemen sonrasında Doğu Türkistan’da yaşanan şiddet olayları nedeniyle Türkiye’nin Çin’i sert bir şekilde eleştirmesi ilişkilerde kısa süreli de olsa bir gerginliğe yol

açmış ama ilişkilerde genel bir istikrar düzeyi yakalanmıştır. Ekim 2010'da Çin Başbakanı Wen Jiabao Türkiye'yi ziyaret etmiş ve çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlisi de, iki ülke arasındaki ticaretin artık dolar ile değil Lira ve Yuan ile yapılacağı olmuştur. (Hürriyet 9 Ekim 2010)

Aynı şekilde Ekim 2010 sonunda Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 6 günlük Çin gezisine Kaşgar'dan başlamış ve bu durum Çin ve Türkiye arasında Uygur sorunu konusunda ortak bir anlayışın geliştiği şeklinde yorumlanmıştır. (Kılıç 2010) Türkiye'nin Çin ile ilişkileri Eylül 2010'da askeri bir boyutla da çeşitlenmiştir. Konya'da yapılan Anadolu Kartalı harekâtına Çin askeri jetleri davet edilmiş ve bu durum Türk-Çin ilişkilerinde yeni ufukların öncüsü olarak yorumlanmıştır. Batılılar tarafından eleştirilen bu harekât, Çin askeri güçlerinin bir NATO üyesiyle yaptığı ilk askeri harekât olarak tarihe geçmiştir. (Özkan 2010d)

Türkiye, Güney Kore ve Japonya ile de geçmişten bugüne iyi ilişkilere sahip olmuştur. Bu durum Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine ve özellikle ekonomik alanda derinleşmesine yönelik bir politika olarak tezahür etmiştir. Güney Kore ile Kore Savaşı sırasında askeri nitelikte başlayan ilişkiler, her iki ülkenin de Soğuk Savaş şartlarında ABD'nin yakın müttefiki olması dolayısıyla sağlam bir siyasi temel kazanmıştır. 1999 yılında Marmara Depremi sonrasında Güney Kore'nin deprem mağdurlarına en çok yardım eden ülkelerden biri olması ve 2002 Dünya Kupası sırasında Güney Kore ve Türk milli takımları arasındaki üçüncülük maçının çok dostane bir şekilde geçmesi, Kore Savaşından beri duygusal temelde gelişen Türk-Güney Kore dostluğunu daha da pekiştirmiştir.

Başbakan Erdoğan'ın 2004'teki Güney Kore ziyareti ve Güney Kore Cumhurbaşkanı Roh Moo-Hyun'un 2005'teki Türkiye ziyareti sırasında kapsamlı siyasi ilişkiler kurma noktasında somut adımlar atılmıştır. Ekonomik açıdan ikili ilişkiler yoğun gözükmeyle birlikte Türkiye aleyhine gelişen ticari dengesizlik bir risk teşkil etmektedir. Bu ticari dengesizlik ikili ekonomik ilişkilerin daha da derinleşmesini engellemektedir. (Çolakoğlu 2009) Fakat sosyal ilişkiler, özellikle Güney Koreli turist sayısının ciddi bir artış göstermesi sebebiyle ciddi bir ilerleme kaydetmiştir ki bu ziyaretlerin artması kültürel işbirliğinin

geliştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. İlişkileri daha ileri bir düzeye taşımak için Cumhurbaşkanı Gül Haziran 2010'da Güney Kore'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret 28 yıl aradan sonra Türkiye'den Güney Kore'ye Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyaret olup özellikle enerji alanında işbirliği imkânları değerlendirilmiştir. Son olarak Başbakan Erdoğan Güney Kore'de yapılan G-20 zirvesine katılmış ve Güney Kore başbakanı ile görüşmüştür.

Aynı şekilde ekonomik ilişkileri derinleştirmek, Türk-Japon ilişkilerinin ana omurgasını teşkil etmektedir. Kasım 1990 yılında Turgut Özal'ın ziyaretinden sonra ilk defa Başbakan Erdoğan, Nisan 2004'te ve Cumhurbaşkanı Gül Haziran 2008'de Japonya'ya resmi ziyarette bulunmuşlardır. 2003 yılı, Japonya'da 'Türk Yılı', 2010 yılı da Türkiye'de 'Japon Yılı' olarak kutlanmıştır. Japonya, Türkiye'nin Uzak Doğu'daki en büyük ticaret ortaklarından birisidir. Bugün Türkiye açısından Japonya, sadece dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olarak kredi açısından vazgeçilmez bir ülke değil, aynı zamanda dost bir ülke olarak görülmektedir. 2010 yılında Türkiye'de Japon Yılı çerçevesinde çeşitli etkinlikler yapılmış, ekonomik ve siyasi ilişkileri derinleştirmeye yönelik programlar düzenlenmiştir. Ekonomik ilişkilerin yanında toplumsal ilişkilerdeki ilerleme her geçen gün kendisini göstermektedir. Örneğin, son yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden Japon turist sayısında bir patlama yaşanmıştır. Sadece 2010 yılında 200 bine yakın Japon turist Türkiye'ye gelmiş ve bu sayı sürekli olarak artmaya devam etmektedir. (Kalm 2011)

Türkiye'nin Asya açılımının bir diğer önemli ayağı orada bulunan bölgesel kuruluşlarla ilişkileri geliştirmek ve bu çerçevede bölgedeki varlığını artırmaktır. Bu çerçevede Türkiye 2008 yılında ASEAN'a gözlemci üye olmak için başvuruda bulunmuş, 2010 yılında bu başvurusu kabul edilmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ASEAN katılım belgesini 23-24 Temmuz 2010 tarihlerinde Vietnam'ın Başkenti Hanoi'de düzenlenen ASEAN 43. Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda imzalamıştır. Anlaşma'ya taraf olması, Türkiye'nin Asya açılımı sürecinde tarihi bir adım atması anlamına gelmektedir. Böylece Türkiye, ASEAN ile ilk defa kurumsal bir ilişki kurmuş ve bölgeyle olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha da derinleştirme fırsatı

yakalamıştır. 1967 yılında kurulan ASEAN sadece Güneydoğu Asya ülkelerinin bir araya geldiği bir örgüt olmakla kalmayıp zamanla tüm Asya kıtasındaki örgütlenmelerin merkezi haline gelmiştir. Her yıl düzenlenen ASEAN zirveleri sırasında 16 ülkenin katılımıyla Doğu Asya Zirveleri de düzenlenmektedir.

ASEAN'ın başını çektiği diğer bir bölgesel yapılanma ise dünyanın önemli güçlerinin de katıldığı 27 üyeli ASEAN Bölgesel Forumu'dur. Bu Forum'da ABD, Rusya, Avrupa Birliği gibi Asyalı olmayan ülkeler de yer almaktadır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu da 24 Temmuz 2010'da ASEAN Bölgesel Forumu'na katılmış ve imzalanan işbirliği antlaşmasıyla Türkiye, Forum'un 28. üyesi haline gelmiştir. Türkiye'nin ASEAN üyeliği ve ASEAN toplantılarına katılması Türkiye'nin Asya açılımını daha kalıcı kılmak için son derece önemli adımlar olarak görülmektedir.

Türkiye, aynı şekilde bölgedeki bir diğer örgütlenme olan Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansına (CICA) aktif katılımını sürdürmektedir. 21 üyesi olan bu kuruluşa Türkiye'nin aktif katılımı, CICA dönem başkanlığının Haziran 2010'da gerçekleştirilen resmi zirve'de Türkiye'ye verilmesiyle daha da anlam kazanmış ve Türkiye'nin Asya'daki görünürlük ve etkinliğini artırmıştır.

Müslüman Ülkelerle İlişkiler ve Uygur Sorunu

Türkiye'nin Asya'daki Müslüman ülkelerle ilişkilerini üç kategoride incelemek mümkündür. Endonezya ve Malezya gibi genel olarak Türkiye'nin iyi ilişkilere sahip olduğu ülkelerle ilişkileri derinleştirmeye yönelik adımlar atılmaya çalışılırken, örneğin Bangladeş gibi ekonomik sıkıntılar içinde olan ülkelerde özellikle ekonomik kalkınmaya katkı yapmak Türkiye'nin öncelikleri arasındadır. Uluslararası gündemden hiç düşmeyen Afganistan ve Afganistan işgali sonrası daha da karmaşık bir hal alan Pakistan ile Türkiye'nin ilişkileri, tarihsel olarak pozitif ve güçlü bağlara sahiptir. Türkiye'nin bu ülkelere yönelik temel dış politikası iyi ilişkilerini kullanarak sorun çözücü bir rol oynamak ve bu çerçevede katkı sunmaktır.

Endonezya ile ilişkileri özellikle ekonomik anlamda derinleştirmek için Şubat 2005 tarihinde Başbakan Erdoğan, Endonezya'yı ziyaret etmiştir. Bunun ardından iki ülke arasındaki ticaret hacmi, önceki yıllara göre ciddi bir artış göstermiştir. Örneğin 2008 yılında ticaret hacmi bir önceki yıla göre %64 oranında artmıştır. Aynı şekilde Endonezya ile olan ilişkiler, Malezya ile olduğu gibi, çeşitli bölgesel kuruluşlar üzerinden derinleştirilmeye çalışılmıştır. D-8'in daha aktif hale getirilme çabaları ve Türkiye'nin ASEAN diyalog ortaklığı, bölgesel kurumlar üzerinden Türkiye-Endonezya ilişkilerini derinleştirme potansiyeline sahiptir.

Türkiye ile Malezya arasındaki ilişkiler, karşılıklı güvene, işbirliğine ve sempatiye dayalı bir çizgide gelişmekte olup bu iki ülke birbirlerine çeşitli uluslararası kuruluşlarda mümkün olduğunca destek vermektedir. Genel olarak Türkiye-Malezya ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecek siyasi bir sorun bulunmamaktadır. (Aras ve diğerleri 2009) ASEAN'ın önde gelen üyelerinden biri olan Malezya, Doğu Asya'daki bölgesel örgütlerde etkin bir rol oynamaktadır. Ayrıca Türkiye ile Malezya arasında Birleşmiş Milletler'de, İslam Konferansı Örgütü'nde (İKÖ) ve D-8'de işbirliği sürdürülmektedir. Malezya, Uzak Doğu'da Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı 7. ülke konumundadır. İkili ticaret hacmi, 2000 yılında kaydedilen 242 milyon dolar gibi mütevazı bir rakamdan 2009 yılında 1 milyar 100 milyon dolara yükselmiştir. Ticari ve siyasi ilişkilerin yanında sosyal ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımlar da atılmıştır. Bu çerçevede Malezya Başbakanı Necip Abdülrezzak'ın 2011 Şubatı'nda yaptığı Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında vizelerin kaldırılmasına yönelik ortak bir karar alınmıştır. Bunun var olan ilişkileri daha da derinleştirmesi beklenmektedir.

Türkiye Bangladeş'in bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri olmuş ve Bangladeş'e ayrı bir önem vermiştir. Fakat bu önemin ekonomik ve siyasal alanda anlamlı bir işbirliğine dönüşmesi ancak son yıllarda mümkün olmuştur. 2002 yılından beri yoğun bir şekilde uygulanan Türkiye'nin Asya açılımı çerçevesinde ilk olarak Cumhurbaşkanı Gül Şubat 2010'da Bangladeş'i ziyaret etmiştir. Bu ziyarette yeni işbirliği imkânları üzerine görüşmeler yapılmış ve özellikle ekonomik ilişkileri ilerletmeye yönelik adımlar atılmasına karar verilmiştir. Aralık 2010'da Türk Hava Yolları Bangladeş'in başkenti Dakka'ya doğrudan

uçuşlarına başlamıştır. 2002 yılında sadece 47 milyon dolar olan ikili ticaret rakamları 2009 yılında 658 milyon dolara çıkmıştır ve 2015 yılına kadar bu rakamın 3 milyar dolar olması hedeflenmektedir. Kasım 2010'da Bangladeş'i ziyaret eden Başbakan Erdoğan bu ülkeye 21 yıl sonra giden ilk Türk başbakanı olmuştur. Yapılan görüşmeler sonrasında sağlık, eğitim ve savunma sanayinde ilişkilerin daha da geliştirilmesine yönelik ortak karar alınmıştır. (*Worldbulletin.net* 14 Kasım 2010)

Türk-Afgan ilişkileri iki ülke arasındaki güçlü etnik ve tarihi bağlardan dolayı her zaman iyi olmasına rağmen Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler 2001 yılından bu yana daha ileri bir düzeye çıkmıştır. Nisan 2002'de ilk defa Türkiye'yi ziyaret eden Hamid Karzai dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'le görüşmelerde bulunmuştur. 20 Kasım 2005 tarihinde Başbakan Erdoğan Afganistan'ı ziyaret eden ilk Türk başbakanı olmuştur. 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terörist saldırı sonrasında Afganistan'da NATO tarafından yürütülen Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (ISAF) çerçevesinde Türkiye bölgeye asker göndermiştir. ISAF'ın kurulduğu ve göreve başladığı 2001 yılında 300 kadar askerle katkıda bulunan Türkiye, diğer NATO üyesi ülkelerden farklı olarak askerlerinin tamamını muharip olmayan güç olarak tanımlamıştır. (Özcan 2005) Haziran 2002-Şubat 2003 ve Şubat -Ağustos 2005 dönemlerinde iki defa ISAF'ın komutasını üstlenen Türkiye, bu süreçte asker sayısını zamanla arttırmıştır. Ayrıca eski Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Ocak 2004 ve Ağustos 2006 tarihleri arasında iki dönem NATO Kıdemli Yüksek Sivil Temsilciliği görevini yapması ve bu dönemlerde Türkiye'nin göstermiş olduğu başarılar, hem Afganistan genelinde hem de uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin bu süreçte daha fazla rol almasına yönelik desteğin artmasına neden olmuştur. Türkiye bugün yaklaşık 1800 civarında askeriyile ISAF'a katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede daha önce 2007'de üstlendiği Kabil Bölge Komutanlığı'nı 1 Kasım 2009 tarihinden itibaren bir yıllığına ikinci kez devralmıştır.

Güvenliği sağlamaya yönelik katkılar yanında kalkınma ve imar konusunda da Türkiye Afganistan'da aktif çalışmalarını sürdürmektedir. Başkent Kabil'in 40 km. batısındaki Vardak'ta kurulan ve Afganistan'da sivil bir diplomat tarafından yönetilen tek il imar ekibi olan Türk İl

İmar Ekibi, TİKA'nın da katkılarıyla son 4 yılda yaklaşık 200 civarında projeye imza atmıştır.

Türkiye, Afganistan'da yaptığı katkılar ve izlediği politika ile dünyada uzmanlığına başvurulmuş bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü'nün Mart 2009 tarihindeki Afganistan özel toplantısı dâhil birçok uluslararası toplantıya davet edilmesi, bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin girişimleriyle başlatılan, Afganistan ve Pakistan'ın dâhil olduğu üçlü zirve girişimi, bir ilki gerçekleştirmiş olmasının yanında sorunlara çözüm bulmaya yönelik önemli bir platformdur. (Ekşi 2010)

Türkiye tarihsel olarak Pakistan'la ilişkilerine büyük önem vermektedir. Pakistan nükleer güce sahip tek İslam ülkesi olmasıyla büyük önemi haizdir. Cumhurbaşkanı Gül, Aralık 2007 tarihinde Pakistan'ı ziyaret etmiştir. Bir yıl sonra Aralık 2008 tarihinde de Cumhurbaşkanı Asif Ali Zerdari, Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Son yıllarda iki ülke arasındaki ikili ilişkileri geliştirmek ve çeşitlendirmek noktasında Türkiye güçlü bir siyasi irade göstermiştir. Türkiye'nin aktif çabası ile Başbakan Erdoğan'ın 24-26 Ekim 2009 tarihlerindeki Pakistan'ı ziyareti sırasında iki ülke arasında ilk defa Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurularak ilişkiler stratejik düzeye çıkarılmıştır. Öte yandan Cumhurbaşkanı Gül, 30 Mart-2 Nisan 2010 tarihlerinde Pakistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve mükemmel düzeydeki mevcut siyasi ilişkilere paralel olarak ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik görüşmeler yapmıştır.

Türkiye, Pakistan'ın ekonomik kalkınması için TİKA aracılığıyla çeşitli projeler yapmakta ve karşılıklı yatırımları teşvik etmektedir. Birçok Türk sivil toplum kuruluşu Pakistan'da faaliyet göstermektedir. Örneğin Ağustos 2010'da yaşanan sel felaketinin yaralarını sarmada Türk yardım kuruluşları aktif rol oynamıştır. Aynı dönemde Başbakan Erdoğan bölgeyi ziyaret etmiş ve gerekli yardımların yapılacağını vurgulamıştır. Fakat Türkiye'nin küresel ve bölgesel barışa yapmaya çalıştığı asıl katkı, yukarıda kısaca bahsedilen Pakistan ve Afganistan'ı bir araya getiren üçlü toplantılardır. 2007 yılında Ankara'da başlatılan Türkiye-Afganistan-Pakistan Üçlü Zirve toplantıları her sene tekrarlanarak devlet başkanları seviyesinde toplanmıştır. Toplantı

başlıkları her sene farklı bir içerik ile şekillenirken ön plana diyalog, ekonomik ortaklık, güvenlik ve eğitim başlıkları çıkmıştır. 24 Aralık 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Beşinci Zirve itibariyle çok daha geniş alanlarda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Önemli bir işbirliği platformu haline dönüşen Üçlü Zirveler Süreci'nin asıl amacı, Afganistan'ı bölgede yalnız bırakmamak ve özellikle komşu ülkelerin desteği ile güvenlik ve istikrar konusunda kalıcı çözümler üretebilmektir.

Türk dış politikasının en çetrefilli konularından biri, Uygur meselesidir. Bunun net olarak ortaya çıkmasını sağlayan gelişme, Temmuz 2009'da Doğu Türkistan'ın Başkenti Urumçi'de, 150'den fazla Uygur'un öldürüldüğü olaylara yönelik Türkiye'nin takındığı tavrıdır. Bu olay Doğu Türkistan'ın Türkiye'de daha fazla gündeme gelmesine neden olmuştur. Çin ile ilişkilerinin gerilmemesi için siyasi söylemlerden kaçınan Türkiye, 5 Temmuz olaylarından sonra, bölgeye yönelik en sert ve uyarıcı tabirleri kullanarak Çin'i eleştirmiştir. Genel dış politika anlayışına uygun olarak, başka bir ülkenin iç işlerine karışmamak için, Türkiye Çin'in Doğu Türkistan politikalarına doğrudan karşı çıkan bir söylem geliştirmemiş fakat bu soruna insan hakları ve Çin'in toprak bütünlüğüne saygı sınırları çerçevesinde yaklaşmıştır. Bu yaklaşımın Çin tarafından anlayışla karşılandığını vurgulamak gerekir. Nitekim bunun en net göstergesi yukarıda da belirtildiği gibi Urumçi olaylarının üstünden fazla uzun bir süre geçmeden Ekim 2010'da Çin Başbakanı Wen Jiabao'nun Türkiye'yi ziyaret etmesi ve Ekim 2010'da Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Çin'e yaptığı ziyaretine Doğu Türkistan'dan başlamasıdır..

Sonuç ve Açılımların Geleceği

AK Parti döneminde Türk dış politikası, değişen küresel siyasi ve ekonomik şartlara göre Türkiye'nin dünyadaki rolünü yeniden tanımlamak ve etkinliğini artırmak amacıyla dünyanın tüm bölgeleriyle bir açılım sürecine girmiştir. Bu açılımının küreselleşmesi anlamında Afrika ve Asya açılımları son derece önemlidir. Bu açılımlar sadece Türkiye'nin bu uzak bölgelerle ilişkilerini geliştirmesine yol açmamış aynı zamanda Türk dış politikasını gerçek anlamda küreselleştirmiştir. Özellikle Asya'da Çin ve Hindistan ile geliştirilen ilişkiler, Afrika'da

ise Güney Afrika ve Nijerya gibi kilit ülkelerle derinleşen ekonomik ilişkiler, Türk dış politikasındaki bu açılımların ve yakınlaşmanın uzun vadeli olacağını göstermektedir.

Sahara-Altı Afrika ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin Asya ülkelerindeki imajı, öteden beri olumlu olmuştur. Fakat 2002 yılından beri yapılan aktif açılımlar sonucunda Türkiye'nin Afrika'daki imajı çok ciddi bir şekilde değişmiş ve Asya ülkeleri arasındaki pozitif imajı pekiştirmiştir. Her iki kıtadaki kilit ülkelere bazıları, özellikle Afrika'da Güney Afrika, Asya'da Çin ve Hindistan, önceleri Ankara'ya soğuk yaklaşırken, son yıllarda tutumlarını değiştirmişlerdir. Bu ülkelerin Türkiye'ye özel ilgi duymaya başlaması, uygulanan dış politika ve kamu diplomasisinin son derece başarılı olduğunu göstermektedir.

Ticari, siyasi ve diğer alanlardaki olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Asya ve Afrika ile ilişkilerinde hala varlığını koruyan en temel sorun, bilgi eksikliğidir. Gerek üniversitelerde Asya ve Afrika üzerine çalışan uzman ve akademisyen sayısının son derece sınırlı oluşu, gerekse Türkçe kaynakların yetersiz olması, önümüzdeki dönemde ele alınması gereken temel sorunlardan biridir. Özellikle Uzak Doğu Asya ve Sahara-Altı Afrika'da Türkiye ile ilgili bilgi ve temas eksikliği, o bölgedeki ülkelerin Türkiye'ye yer yer şüphe ile bakmasına ve Türkiye'nin iyi niyetli politikalarını yanlış yorumlamalarına yol açabilmektedir. Özellikle öğrenci ve akademik değişim programları, bu sorunu çözenin en kolay yoludur. Türkiye'deki üniversitelerde Asya ve Afrika konularına öğrencilerin ilgi duymasını sağlamak açısından Asya ve Afrika ile ilgili festival, konferans ve konser gibi çeşitli alanlarda organizasyonların yapılması, Türkiye'nin bu açılımlarının toplumsal altyapısını güçlendirecektir.

KAYNAKLAR

- Altunışık, Meliha B. 2009, "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", *New Perspectives on Turkey*, 40: 171-194.
- Aras, Bülent, Kenan Dağcı ve M. Efe Çaman. 2009. "Turkey's New Activism in Asia", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 8(2):24-39.
- Aras, Bülent ve Aylin Görener. 2010. "National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of the Justice and Development Party's Foreign Policy -Activism in the Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1): 73-92.
- Argun, Selim. 2005. *The Life and Contribution of the Osmanli Scholar, Abu Bakr Effendi: Towards Islamic Thought and Culture in South Africa*, (Basılmamış Master tezi), Johannesburg: Rand Afrikaans Universitesi.
- Ataman, Muhittin. 2008. "Leadership Change: Özal's Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 7(1): 120-153.
- Aydıntaşbaş, Aslı. 2005. "Etiyopya mı?", *Sabah*, Mart 3.
- Babacan, Ali. 2008. "Global Trends and Turkish Foreign Policy", Speech at the Ambassadors Conference, Temmuz 15, Ankara, http://www.mfa.gov.tr/the-opening-statement-of-the-minister-of-foreign-affairs-ali-babacan-at-the-ambassadors-conference-bilkent-hotel-and-conference-center_15-july-2008_-_global-trends-and-turkish-foreign-policy__.en.mfa. (18 Temmuz 2008)
- Çolakoğlu, Selçuk. 2009. "Türkiye'nin Kore Politikası Açılımı", Eylül 11. <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/66/turkiyenin-kore-politikasi-acilimi.aspx>. (20 Mart 2011)
- Çolakoğlu, Selçuk. 2010. *Turkey and China: Seeking a Sustainable Partnership*, SETA Policy Brief, No 41, Ankara: SETA.
- Davutoğlu, Ahmet. 2004. "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal*, Şubat 26.
- Davutoğlu, Ahmet. 2008. "Turkey's New Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, 10(1):77-96.
- Davutoğlu, Ahmet. 2009. "Principles of Turkish Foreign Policy", Address by H.E. Foreign Minister of Republic of Turkey at the SETA Foundation's

Washington D.C. Branch, Aralık 8, <http://www.setadc.org/images/stories/food/FM%20of%20Turkey%20A.Davutoglu%20Address%20at%20SETA-DC%2012-08-2009.pdf>. (25 Aralık 2009)

- Dursun, Davut. 1995. *Ortadoğu Neresi*, İstanbul: İnsan.
- Ekşi, Muharrem. 2010. "Turkey's Increasing Role in Afghanistan", *Journal of Global Analysis*, 1(2):139-152.
- Hazar, Numan. 2000. "The Future of Turkish-African Relations", *Dış Politika*, 25(3-4): 107-114.
- Kalın, İbrahim. 2011. "Turkey and Japan: A Worthwhile Partnership", *Today's Zaman*, Ocak 28.
- Karaca, Salih Z. 2000, "Turkish Foreign Policy in the Year 2000 and Beyond: Her Opening up Policy to Africa", *Dış Politika*, 25(3-4): 115-119.
- Kavas, Ahmet. 2005. *Afrika Raporu*, Stratejik Rapor No: 4, İstanbul: TASAM.
- Kavas, Ahmet. 2006. *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul: TASAM.
- Kılıç, Bülent. 2010. "Turkey, China and the Uighur Connection", *Today's Zaman*, Ekim 29.
- Koloğlu, Orhan. 1995. *Hicaz Demiryolu, (1900-1908) Amacı, Finansmanı, Sonucu, Çağım Yakalayan Osmanlı*, İstanbul: IRCICA.
- Laçiner, Sedat. 2009. "Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalizm", *USAK Yearbook of International Politics and Law*, 2:153-205.
- Orakçı, Serhat. 2008. "The Emerging Links between the Ottoman Empire and South Africa", *International Journal of Turkish Studies*, 14(1-2):47-60.
- Özcan, Sevinç A. 2005. "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Türk Dış Politikası", *Avrasya Etüdüleri*, 12(27-28):33-75.
- Özkan, Mehmet. 2008. *Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects*, SETA Policy Brief, No 22, Ankara: SETA.
- Özkan, Mehmet. 2010a. "What Drives Turkey's involvement in Africa?", *Review of African Political Economy*, 37(126): 533-540.
- Özkan, Mehmet. 2010b. *Can the Rise of 'New' Turkey Lead to a 'New' Era in India-Turkey Relations?*, IDSA Issue Brief, Eylül 20, New Delhi: IDSA.
- Özkan, Mehmet. 2010c. "India Can Do More in Central Asia", *The Gulf News*,

Ekim 26.

- Özkan, Mehmet. 2010d. "Turkey-China Military Drill Reveals Deepening Ties, Widening Reach", *WPR: World Politics Review*, Ekim 22.
- Özkan, Mehmet. 2010/11. "Turkey's Rising Role in Africa", *Turkish Policy Quarterly*, 9(4):93-105.
- Özkan, Mehmet ve Birol Akgün. 2010. "Turkey's Opening to Africa", *The Journal of Modern African Studies*, 48(4): 525-546.
- Sanberk, Özdem. 2007. "Gül Döneminde Türk Dış Politikası", *Radikal*, Ağustos 21.
- Şahin, Musa. 2006. "Formation of Cape Colonial Community and Ottoman Turkish Existence in South Africa", *Pakistan Journal of Social Sciences*, 3(9):1129-1137.
- Uçar, Ahmet. 2000. *Güney Afrika'da Osmanlılar: 140 Yıllık Miras*, İstanbul: Tez.
- Wheeler, Tom. 2005. *Turkey and South Africa: Development of Relations 1860-2005*, SAIIA Report No 47, Johannesburg: SAIIA.
- "Türkiye ve Çin ticaretinde TL ve Yuan Kullanılacak, Dolar Devre Dışı Kalacak", *Hürriyet*, 9 Ekim 2010.
- "Turkey, Bangladesh Sign Deals", *worldbulletin.net*, 14 Kasım 2010, <http://www.worldbulletin.net/index.php?aType=haber&ArticleID=66313>. (15 Mart 2011)